

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ТОШКЕНТ
ДАВЛАТ
ИҚТИСОДИЁТ
УНИВЕРСИТЕТИ**

**“ХАЛҚАРО МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ СТАНДАРТЛАРИГА
ЎТИШ ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБАНИ ЎЗБЕКИСТОНДА
ҚўЛЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ”**

**мавзусидаги
халқаро илмий - амалий анжуман
мақолалар тўплами**

ТОШКЕНТ – “ИҚТИСОДИЁТ” 2022

Концептуал асосда умумий фойдаланиш учун мўлжалланган молиявий ҳисоботнинг мақсади ҳисобот берувчи корхонага ресурсларни ажратиш бўйи-ча қарорларни қабул қилишда мавжуд ва потенциал инвесторлар, кредиторлар ва бошқа қарз берувчи ташкилотлар учун фойдали бўлган ушбу корхона тўғрисидаги молиявий ахборотни тақдим қилишдан иборат эканлиги белгиланган. Шунинг учун ҳам умумий фойдаланиш учун мўлжалланган молиявий ҳисоботнинг мақсади Концептуал асоснинг ўзагини ташкил этади, унинг қолган бошқа масалалари, жумладан, ҳисобот берувчи корхона концепцияси, фойдали молиявий ахборотнинг сифат хусусиятлари ва чекловлари, молиявий ҳисоботнинг элементлари, уларни тан олиш, баҳолаш, тақдим этиш ва очиқ бериш тамойиллари мантиқан шу мақсаддан келиб чиқади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 26 январдаги 38-сон қарори
2. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонуни(янги таҳрири). 2016 йил 13 апрель. №404.
3. Ўзбекистон Республикаси Бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари.Тўплам. – Тошкент, «NORMA», 2018.
4. Международные стандарты финансовой отчетности: Издание на русском языке. – М.: «АСКЕРИ-АССА», 2016.
5. Ташназаров С.Н. Молиявий бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи: халқаро ва миллий жиҳатлари. Монография. – Т.: «Иқтисод-Молия», 2009 й. -168-б.
6. Алексеева Г.И. Особенности первого применения Международных стандартов финансовой отчетности // Международный бухгалтерский учет. 2014. № 39. С. 2–14.

Маматқулов М.Ш.

доцент, д.э.н,

“Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” кафедраси,

“ТИҚХММИ” МТУ, Тошкент

Н.Д.Махмудова

“Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” кафедраси,

“ТИҚХММИ” МТУ, магистр,

Ўзбекистонда молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш шароитида меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисобининг муҳим жиҳатлари

Иқтисодиётни инновацион ривожлантиришда ташқи савдо операцияларини амалга оширадиган ва хорижий инвестицияларни жалб этадиган корхоналар сони ортиб бормоқда. Мазкур мақолада меҳнатга ҳақ тўлаш тизимининг камчиликлари, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини Ўзбекистонда жорий этишнинг муҳим жиҳатлари, биринчи навбатда эътибор қаратилиши зарур бўлган устувор вазифалар ва уларнинг ечими бўйича хулоса ва таклифлар ёритилган.

Калит сўзлар. молиявий ҳисобот, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (МҲҲС), меҳнатга ҳақ тўлаш, меҳнатга ҳақ тўлашнинг янги тизими.

Сўнгги йилларда мамлакатимиз иқтисодиётининг жаҳон бозорига интеграциялашуви жараёни изчиллик билан амалга ошмоқда. Жумладан, амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар иқтисодиётнинг барча тармоқлари ва соҳаларида ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш орқали узок муддатли барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашга қаратилган. Ўзбекистоннинг жаҳон бизнесига интеграциялашуви халқаро инвесторларга ҳамкорлик қилиш учун қизиқиш уйғотган маҳаллий хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳисоботларини халқаро стандартлар талаблари асосида тушунарли, шаффоф, ишончли ва аниқ ҳолатда умумэътироф этилган қоидаларга мувофиқ тақдим этилиши заруратини келтириб чиқармоқда. Бу эса сиёсий ва макроиқтисодий барқарорликни таъминлашда инвестиция сиёсатини такомиллаштириш ва хорижий инвестицияларни жалб этиш мақсадида халқаро матнадартлар бўйича бухгалтерия ҳисоби ва аудит соҳаларида қатор ижобий ишлар амалга оширилиши зарур. МҲҲСга ўтиш эса бухгалтерия ҳисобини ҳам тубдан ислох қилишга олиб келади. Айниқса, меҳнатга ҳақ тўлаш тизимини бутунлай янгилаш заруриятини пайдо қилади.

Кадрлар корхонада меҳнат билан банд бўлган ҳамда корхона шахсий таркибига кирувчи турли касбий малакавий гуруҳдаги ходимлар мажмуасидир. Головачева А. Меҳнат ҳақида куйидагича таъриф беради: “Ходим учун иш ҳақи – унинг шахсий даромадидаги бош ва асосий манбаа бўлиб, у унинг ва оиласининг фаровонлигини таъминлаш ва юксалтиришда асосий воситадир” [2].

Меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисоби ҳар доим бухгалтерия ҳисобининг энг кўп меҳнат талаб қиладиган соҳаларидан бири ҳисобланган. Бу корхонанинг иш ҳақи тўлаш шакллари ва тизимларининг хилма хиллиги, бошланғич ҳужжатларнинг турличалиги ҳамда меҳнатга ҳақ ҳисоблаш ҳисоб – китоби усулларининг ўзига хослиги билан боғлиқдир. Касьянова Г.Ю. «Заработная плата. Практическое руководство для бухгалтера» китобида шундай дейди: “Ҳар қандай корхона бухгалтерия бўлимининг муҳим соҳаларидан бири меҳнатга ҳақ тўлаш тизимидир. У бухгалтерия тизимида марказий ўринни эгаллайди” [4].

Ўзбекистонда меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисоби куйидаги норматив ҳужжатлар асосида тартибга солинади: Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси, Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси, Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун, БХМС, корхона ҳисоб сиёсати ва бошқалар. Меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисобини юритишни тартибга солувчи аниқ бир меъёрий ҳужжатнинг мавжуд эмаслиги меҳнатга ҳақ тўлаш тизимининг жиддий камчилигидир [1].

Хориж тажрибасида меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисобини юритишнинг барча жиҳатлари битта ҳужжат, МҲҲС 19 “Ишчиларни рағбатлантириш” да ўз аксини топган. МҲҲСда “иш ҳақи” тушунчаси йўқ, унинг ўрнига “ходимларни рағбатлантириш” атамаси қўлланилади. МҲҲС 19 га мувофиқ ходимларни

рағбатлантириш деганда ишчиларга бериладиган барча турдаги меҳнат ҳақи тушунилади, бунда мукофотлар, устама ҳақлари ва ҳаказолар [5].

Шуни таъкидлаш керакки МХҲС фақатгина тамойиллар ва талаблар тўпламидир, унга асосан ишлашни мамлакатлар мустақил равишда танлайдилар. Маслов Б.Г. ва Никитенко Б.Нларнинг қайд этишича, “барча мамлакатларда халқари стандартларни жорий этишдаги асосий муаммолардан бири малакали мутахассислар етишмаслиги” [6]. Афсуски, Ўзбекистонда МХҲС бўйича мутахассислар етишмайди. Қуйида биз Ўзбекистоннинг МХҲСга ўтиш даврида меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисобини юритишнинг ўзига хос хусусиятлари ва муаммоларини кўриб чиқамиз.

МХҲСда турли кўринишда бўлган тўловлар молиявий ҳисоботдаги баҳоси ва ошкор қилиниши жиҳатдан классификацияланади, Ўзбекистонда эса аксинча, ишлаб чиқариш жараёнидаги хусусияти ва иш ҳақини копловчи манбааларга асосаланиб гуруҳланади. МХҲС 19 да иш ҳақи қуйидаги категорияларга бўлинади:

- 1) ҳодимларга қисқа муддатли мукофотлар;
- 2) иш тугагандан сўнг иш ҳақи;
- 3) ишдан бўшашиш нафақаси;
- 4) компенсация тўловлари;
- 5) узоқ муддатли тўловлар.

Шу билан бирга қисқа муддатли тўловларга қуйидагилар киради:

- 6) иш ҳақи ва ижтимоий суғурта бадаллари;
- 7) қисқа муддатли пуллик таътиллар;
- 8) нақд пулсиз иш ҳақи.

Меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисоби бўйича БҲМС ва МХҲСни таққослаш усули ёрдамида ўрганиб чиқиб шуни айтиш мумкинки, БҲМС МХҲСдан баъзи бир пунктларида фарқ қилади, МХҲС БҲМСга нисбатан аниқроқ ва яхлит бухгалтерия ҳисобини ташкил қилишга асос бўлади. Шунга кўра Ўзбекистонда ҳам бухгалтерия ҳисобини ҳамда унинг нозик бўлими бўлган меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисобини МХҲС асосида ташкил этиш бўйича бир қатор чора тадбирлар кўриб чиқилган. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига (МХҲС) ўтишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4611-сонли қарорлари бунга яққол мисол бўлади. Ушбу меъёрий-ҳукукий ҳужжатга мувофиқ, 2020 йил январдан бошлаб хўжалик юритувчи субъектларни МХҲСга ўтишга тайёрлаш ва мувофиқлаштириш жараёнини тубдан қайта кўриб чиқиш каби долзарб масалалар белгилаб берилди. Хусусан:

1. 2021 йил якунларидан бошлаб мажбурий равишда МХҲС асосида молиявий ҳисоботни тайёрлайдиган шахслар рўйхати белгиланди. Ушбу рўйхатга акциядорлик жамиятлари, тижорат банклари, суғурта ташкилотлари ва йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритилган юридик шахслар киритилди. Улар 2021 йил 1 январдан бошлаб, МХҲС асосида бухгалтерия ҳисобининг юритилишини ташкил этишлари, халқаро стандартларни сифатли қўллаш учун

етарли бўлган бухгалтерия хизмати ходимлари билан таъминлашлари белгилаб қўйилди.

2. Етарли билим ва кўникмаларга эга бўлган кўплаб малакали мутахассислар тайёрлаш заруратини эътиборга олган ҳолда, миллий кадрларни тайёрлашга нисбатан мутлақо янги комплекс ёндашув асосида фаолиятни ташкил этиш масалалари ҳам белгилаб берилди.

Ҳозирги кунда мамлакатимиз иқтисодиётининг барча тармоқлари ва соҳаларига рақамли иқтисодиётни жорий этиш масаласи жиддий эътибор марказида бўлиб турибди. Бу борада тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ҳам қабул қилинган. Хусусан, иқтисодиётнинг молиявий сектори бўлган банклар, нобанк кредит ташкилотлари, суғурта компанияларида, шунингдек айрим йирик акциядорлик жамиятларида молиявий ҳисобот шакллари, ҳисобварақлар режаси, услубиёт МҲҲС талабларига имкон қадар яқинлаштирилган ҳолатда юритилаётган бўлса, иқтисодиётнинг реал сектори корхона ва ташкилотларида, шунингдек давлат тизими муассасаларида бухгалтерия ҳисоби ҳанузгача собиқ иттифоқ давридан “меърос” бўлиб келаётган мутлақо бугунги давр талабларига жавоб бермайдиган шакллар ҳамда услубиёт асосида юритиб келинмоқда.

БҲМС ва МҲҲСларни таққослаб, Ўзбекистонда меҳнатга ҳақ тўлаш тизимида бир неча қатор муаммоларга дуч келдик. МҲҲС асосида меҳнатга ҳақ тўлашнинг ҳисобини такомиллаштириш долзарб масалалардан бирига айланмоқда.

Шу сабабли, юқорида қайд этилган муаммоларни жуда қисқа фурсатларда жадаллик, изчиллик ва қатъият билан бартараф этилишини мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз ҳамда қуйидаги таклифларимизни билдирамиз:

1. Меҳнатга ҳақ тўлаш тизимини МҲҲС асосида тубдан ислоҳ қилиб, янги тизим ишлаб чиқиш. Меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисобини тартибга солувчи, назорат қилувчи ягона мазъерий ҳужжат қабул қилиш, бунда у МҲҲС 19дан келиб чиққан ҳолда тузилиши ва ўзида меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисоби бўйича барча жараённи ва атамаларни, тартибга солувчи нормаланни ўз ичига олиши зарур;

2. Мамлакатимизда иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқлари корхона ҳамда ташкилотларда, шунингдек давлат тизимидаги бюджет ташкилотлари ва муассасаларда, умуман тижорат ва нотижорат ташкилотларда – юридик шахслар фаолиятида МҲҲСни тўлиқ жорий этилишини қатъият билан жадаллаштириш лозим. Бунда, бухгалтерияда барча молия-ҳисоб ишлари билан боғлиқ жараёнларни рақамлаштириш, дастурий алгоритмларни яратиш ва улар имкониятларидан кенг ҳамда самарали фойдаланишни йўлга қўйиш, “Ягона ҳисобварақлар режаси, ягона ҳисобот ва ягона дастурий таъминот” тамойилига асосланиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Ушбу таклиф ҳамда тавсияларимизни амалиётга жорий этилиши Ўзбекистонда меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисобини такомиллаштириш бундан ташқари, бухгалтерия ва аудит соҳасида амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларни янада кенгайтириш ҳамда такомиллашувига хизмат қилиши ва бу орқали мамлакатимиз иқтисодиётига инвестицияларни янада кенг миқёсда

ҳамда қулай шартлар асосида жалб қилинишига, интеграция жараёнларининг кучайишига, экспорт салоҳияти ва рақобатбардошлигининг янада ошишига имкон беради, деб ишонамиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. А.Каримов, М.Хожиев. МҲХС – Халқаро молиявий бозорга чиқиш имкониятларини оширадими?. Молия. Илмий журнал. - Тошкент, 2020 йил, № 2-сон.
2. Головачева А. “Организатсия, нормирование и оплата труда” Москва: “Новое знания”, 2007.
3. Джуманов С.А. Молиявий ҳисобот ахборотларини халқаро стандартлар асосида компиляция қилиш: Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Т., 2019.
4. Касьянова Г.Ю. «Заработная плата. Практическое руководство для бухгалтера»; 4- издание, переработанное и дополненное - М.: Абак, 2015г.
5. МҲХС (IAS) 19 “Ҳодимларни мукофотлаш”
6. Маслов Б.Г., Никитенко Б.Н. Трансформация российской отчетности в соответствии с МСФО// Управленческий учет.- 2016 .- №1.

Маннапова Р.А.
старший преподаватель кафедры
«Бюджетный учет и казначейское дело»
Ташкентский финансовый институт,
Ташкент, Узбекистан

Mannapova R.A.
senior lecturer of the Department
"Budget Accounting and Treasury case "
Tashkent Financial Institute,
Tashkent, Uzbekistan

Совершенствование учетного процесса предприятий общественного питания

Improving the accounting process of the public catering organizations

В работе рассмотрены особенности организации учета товарно-материальных ценностей и хозяйственных операций в организациях общественного питания. Указаны направления совершенствования учета, связанные с внедрением инновационных технологий в учетный процесс.

Ключевые слова: общественное питание, учетная политика, учетные цены, синтетический учет, автоматизация, бухгалтерская деятельность.